

Особливості вирішення спорів про право на спадкування з підстав зміни черговості (ч.2 ст. 1259 ЦК України)

Ганна Гаро

Що буде на вебінарі?

Розкриємо проблематику правового регулювання правовідносин зміни черговості права на спадкування.

Детально розглянемо підстави для зміни черговості одержання права на спадкування.

Проаналізуємо практику Верховного Суду з метою визначення підстав та фактів, доведення існування яких потрібно для задоволення позову щодо зміни черговості одержання права на спадкування.

Розповімо про можливі варіанти мирного вирішення спорів у сфері спадкових правовідносин та їх специфіку.

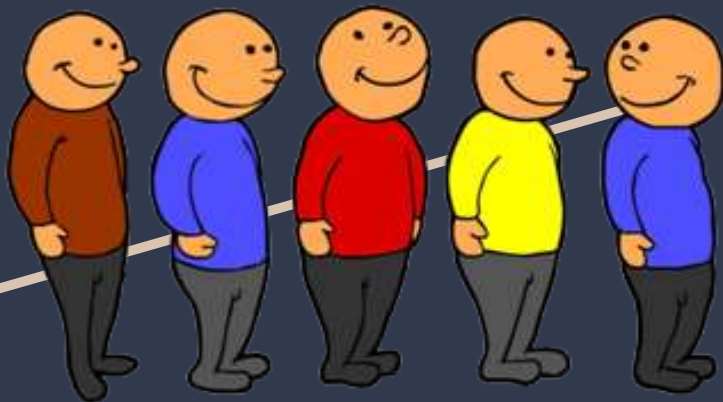
На прикладах продемонструємо, що мирне врегулювання спорів в окремих випадках є більш ефективним, ніж судовий порядок.

Спадкові відносини зародилися у цивільному праві дуже давно. Та не дивлячись на велику кількість досліджень у цій сфері, сьогодні в українському законодавстві існує багато колізій та проблем у правовому регулюванні зазначених відносин. Однією з таких проблем є правове регулювання зміни черговості одержання права на спадкування.

В Україні спадкування здійснюється за заповітом або за законом

Відповідно до положень ст. 1258 ЦК України спадкоємці за законом одержують право на спадкування по чергові. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, крім випадків зміни черговості одержання права на спадкування.

Кожна черга – це визначене коло осіб, з урахуванням ступеня їх близькості спадкодавцеві, яке встановлене законом на підставі припущення про те, що спадкодавець залишив би своє майно найближчим родичам, членам сім'ї, утриманцям і (або) іншим родичам до шостого ступеня споріднення.

Законодавством України
передбачена можливість
змінити черговість одержання
спадкоємцями за законом
права на спадкування

Відповідно до ч.2 ст. 1259 ЦК України, фізична особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Судова практика:

Постанова Верховного Суду від 30 травня 2019 року у справі № 346/1178/17

Підставами для задоволення такого позову є сукупність юридичних фактів, встановлених у судовому порядку: здійснення опіки над спадкодавцем, тобто надання йому нематеріальних послуг; матеріальне забезпечення спадкодавця; надання будь-якої іншої допомоги спадкодавцеві, безпорадний стан спадкодавця.

При цьому, безпорадним слід розуміти стан особи, зумовлений похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом, коли вона не може самостійно забезпечити умови свого життя, потребує стороннього догляду, допомоги та піклування. Безпорадний стан повинен бути підтверджений відповідними записами в медичних документах.

<https://verdictum.ligazakon.net/document/82156947>

**Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2020 року у справі
№ 373/1144/17**

Підставами для задоволення позову щодо зміни черговості одержання спадкоємцями за законом права на спадкування є сукупність наступних юридичних фактів, встановлених у судовому порядку:

- здійснення опіки над спадкоємцем, тобто надання йому нематеріальних послуг (спілкування, поради та консультації, поздоровлення зі святами, тощо);
- матеріальне забезпечення спадкодавця;
- надання будь-якої іншої допомоги спадкодавцеві, тобто такої допомоги, яка має матеріалізоване вираження, - прибирання приміщення, приготування їжі, ремонт квартири;
- тривалий час здійснення дій, визначених у пунктах 1-3;
- безпорадний стан спадкодавця, тобто такий стан, під час якого особа неспроможна самотійно забезпечувати свої потреби, викликаний похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом.

<https://verdictum.ligazakon.net/document/93505405>

Поняття «тривалого часу» є оціночним, а тому визначення існування такої обставини встановлюється судом з урахуванням обставин кожної конкретної справи

**Для задоволення такого позову
необхідна наявність всіх 5
обставин**

Постанова Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року
у справі № 200/21452/15-ц

Доводити факт безпорадного стану тільки поясненнями позивача та свідків є недостатнім.

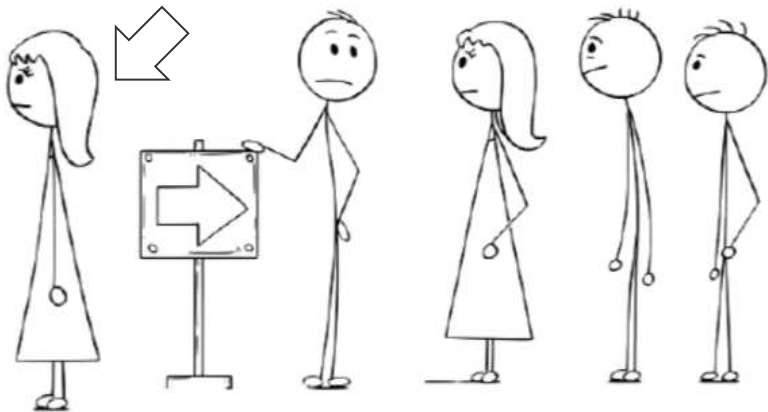
Безпорадний стан необхідно доказувати відповідними записами в медичних документах у разі існування спору.

<https://verdictum.ligazakon.net/document/77361705>

Аналогічні положення зазначені і в постановах Верховного Суду: від 26 вересня 2019 року у справі № 521/6358/17, від 27 травня 2020 року у справі № 755/8930/18 та від 18 червня 2020 року у справі № 565/1046/16-ц

Одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування може не будь-хто, а лише особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг!

Якщо особа, яка проживала з померлим однією сім'єю **не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини**, але не перебувала у шлюбі з померлим або в будь-якому іншому шлюбі бажає одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, така особа, для початку, повинна встановити у судовому порядку факт її проживання однією сім'єю з померлим.

Судова практика щодо встановлення такого факту є мінливою з питань належних і достатніх доказів для встановлення проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу.

Судова практика:

Постанова Верховного Суду від 12 грудня 2019 року у справі № 490/4949/17

Позивачу необхідно надати докази ведення спільного господарства, наявності у сторін бюджету, проведення спільних витрат, придбання іншого майна в інтересах сім'ї. Недоведеність обставин, на наявності яких наполягає сторона - є підставою для відмови у позові.

<https://verdictum.ligazakon.net/document/86400911>

Постанова Верховного Суду у справі №588/350/15-ц

Факт спільного відпочинку сторін, спільна присутність на святкуванні свят, пересилання відповідачем протягом 2012 - 2014 років коштів на рахунок позивачки, самі по собі, без доведення факту ведення спільного господарства, наявності спільного бюджету та взаємних прав і обов'язків, притаманних подружжю, не можуть свідчити про те, що між сторонами склались та мали місце, протягом вказаного періоду часу, усталені відносини, які притаманні подружжю.

https://verdictum.ligazakon.net/document/83666134?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05

У разі, якщо судом буде встановлено факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу, радімо також звернути увагу на питання наявності у таких осіб майна у спільній сумісній власності, адже тоді частка того із співвласників, що пережив іншого, не повинна входити до складу спадщини.

Альтернативним варіантом вирішення питання щодо зміни черговості одержання спадкоємцями за законом права на спадкування є укладення нотаріально посвідченого договору заінтересованих спадкоємців, що укладається після відкриття спадщини.

Такий договір не може порушувати права тих спадкоємців, які не беруть у ньому участі, а також спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині!

Найчастіше спадкові спори виникають між особами, пов'язаними родинними відносинами. Сімейні відносини між родичами, зазвичай, є емоційно забарвленими, а особливо коли вони додатково ускладнені стресом від втрати спадкодавця.

Черговість спадкування може стати каменем спотикання для спадкоємців всіх черг і мирне вирішення таких спорів може зберегти не лише нерви, а й значно заощадити кошти.

Коли ж мирне врегулювання спорів буде більш ефективним та доцільним?

ПРИКЛАДИ

Після смерті чоловіка, жінка, яка проживала з ним без реєстрації шлюбу протягом багатьох років, приходить до нотаріуса з заявою про прийняття спадщини і дізнається, що чоловік офіційно розлучився з першою дружиною лише декілька років тому. А відтак, декілька автомобілів і квартира, яку вони з чоловіком придбали за спільні кошти під час сумісного проживання, увійшли до спадкової маси і будуть розподілені між спадкоємцями 1 черги. А вона може лише спробувати в судовому порядку довести своє право увійти до 4 черги спадкоємців і, скоріш за все, не отримати нічого зі спадкової маси, оскільки наявна 1 черга спадкоємців, що бажають прийняти спадщину.

І ось, через 2-3 роки судової тяганини, витрат на допомогу адвоката та нервових суперечок з іншими спадкоємцями, через неоднозначність й мінливість судової практики, відсутність достатньої кількості доказів спільного придбання авто і нерухомості, жінка фактично лишається без нічого.

Через декілька місяців після смерті батька його дорослий син дізнається від нотаріуса, що ще 5 років тому батько склав заповіт, у якому все своє майно залишив своїй дружині (матері сина). Образа на батьків та відчуття несправедливості, посилені стресом від втрати близької людини, мають результатом подання позову про визнання заповіту недійсним. Правових підстав і доказів – жодних, але є значна образа на батьків, які начебто позбавили спадку. Чи є перспектива перемогти у такій справі? Скоріш за все ні. А от витрати часу, нервів та коштів гарантовані.

Таких та інших прикладів у практиці юристів, що займаються спадковими спорами, безліч. І якщо ти бачиш безперспективність судового шляху, але хочеш максимально допомогти клієнту захистити його права та інтереси, дієвим варіантом є запропонувати мирне вирішення існуючого спору.

Тому пропонуємо наступні можливі варіанти мирного вирішення спорів у сфері спадкових правовідносин:

1. Договір про зміну черговості одержання права на спадкування

У разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування отримують спадкоємці за законом, перелік яких викладений у ст. 1261-1265 ЦК України.

Черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини.

Відповідно до ст. 1258 ЦК України спадкоємці за законом одержують право на спадкування по чергово.

Ст. 1259 ЦК України передбачає, що такий договір не може порушити прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині.

Верховний Суд у своїх постановках зазначає, що кожна черга – це визначене коло осіб, з урахуванням ступеня їх близькості спадкодавцеві, яке встановлене законом на підставі припущення про те, що спадкодавець залишив би своє майно найближчим родичам, членам сім'ї, утриманцям і (або) іншим родичам до шостого ступеня споріднення.

Таким договором можливо врегулювати питання зміни черговості одержання спадкоємцями за законом права на спадкування як з одним зі спадкоємців (в межах його частки у спадщині), так і з усіма спадкоємцями щодо всієї спадкової маси мирним шляхом, без необхідності звернення до суду.

2. Угода про зміну розміру частки спадкоємця у спадщині

За загальним правилом, відповідно до чинного законодавства України, частки у спадщині кожного із спадкоємців за законом є рівними.

Ст. 1267 ЦК України визначає, що спадкоємці за усною угодою між собою, якщо це стосується рухомого майна, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них. Спадкоємці за письмовою угодою між собою, посвідченою нотаріусом, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них (ч. 3 ст. 1267 ЦК України).

Законодавець використав термін «угода», а не «договір» (як це зроблено у статті 1259 ЦК України). Відповідна угода може становити як окремий предмет договору (тобто буде укладено Договір про зміну розміру частки у спадщині), а може бути зафіксована й у іншому договорі (наприклад, як одне з положень Договору про зміну черговості одержання права на спадкування або договору про поділ спадщини).

Варто пам'ятати,
що змінити розмір частки спадкоємці
можуть лише у випадку спадкування за
законом, адже у разі існування заповіту
превалює волевиявлення заповідача,
який сам визначив як він бажає
розпорядитись своїм майном
на випадок своєї
смерті.

3. Відмова від прийняття спадщини на користь іншої особи

Ст. 1274 ЦК України передбачає право спадкоємця за заповітом відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом, а також й можливість у випадку спадкування за законом - спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців незалежно від черги.

Спадкоємець за законом має право відмовитись від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги, у тому числі внуків, правнуків, племінників та інших (п.3.27. Глави 10 Розділу 2 Порядку).

Така відмова може вчинятись виключно на користь особи, що входить до числа спадкоємців, а не будь-якої іншої особи, особи шляхом подання відповідної заяви нотаріусу.

Відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною, однак, вона може бути відкликана протягом строку, встановленого для її прийняття (ч. 5, 6 ст. 1273 ЦК України).

Законом передбачено певні захисні механізми з метою забезпечення дотримання волі спадкодавця, висловленої у заповіті. Так, якщо заповідач підпризначив спадкоємця, особа, на ім'я якої складений заповіт, може відмовитися від спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем (ч.4 ст. 1274 ЦК України).

У разі відмови від прийняття спадщини усіма спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування отримують спадкоємці за законом по чергово.

Подання заяви про прийняття спадщини, про відмову від неї або заяви про їх відкликання повинен здійснити особисто спадкоємець (п. 3.6. Глави 10 Розділу 2 Порядку).

4. Надання спадкоємцю, який пропустив строк для прийняття спадщини, додаткового строку на її прийняття

Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Строк для прийняття спадщини наступною чергою спадкоємців встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття.

Якщо спадкоємець протягом встановленого законом строку не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв спадщину.

Законом передбачена можливість «врятувати» такого спадкоємця від несприятливих наслідків. За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу (ч. 2 ст. 1272 ЦК України).

Якщо всі спадкоємці, які прийняли спадщину, подадуть письмову заяву про згоду на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини, то звернення до суду для визначення додаткового строку, достатнього для прийняття спадщини, вже не вимагається.

Подання відповідних заяв від спадкоємців обмежено строком - до видачі свідоцтва про право на спадщину. (п. 3.18 Глави 10 Розділу 2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Багато спорів та проблемних питань можуть бути вирішені спадкоємцями/потенційними спадкоємцями в мирному порядку, зокрема, шляхом укладення угод, договорів чи подання відповідних заяв.

Мирне врегулювання за своєю суттю є більш ефективним та швидким, а також дозволяє зберегти час, фінанси та хороші стосунки між усіма учасниками таких правовідносин.

Право вибору шляху вирішення спорів обирати клієнту. Задача адвоката донести усі переваги та недоліки кожного з варіантів, і, якщо вдасться, застерегти від втрати ще однієї близької людини у той час, коли як ніколи потрібна підтримка.

Дякую за увагу!

Ганна Гаро

адвокат, к.ю.н., сімейний медіатор
голова Комітету з сімейного права НААУ

керівник Центру сімейного права ВША НААУ

тел. +380673906517
e-mail: gannagaro@gmail.com

